

investigated. It was determined that produced coatings have locally heterogeneous structure, which is a supersaturated solid solution of alloying elements and iron, in addition enriched by carbides of zirconium, titanium, chrome, which increase the surface microhardness from 3.5 to 9.9 GPa.

УДК 621. 669.14.018

Властивості ливарного сплаву на основі евтектики нікель-карбід ванадію

Г. П. Дмитрієва, кандидат технічних наук

Т. С. Черепова, кандидат технічних наук

Інститут металофізики ім. Г. В. Курдюмова НАН України, Київ

Досліджено властивості евтектичного композиту на основі нікелю з карбідом ванадію. Експериментально встановлено комплекс легуючих елементів, який дозволяє отримати ливарні сплави з температурою плавлення не нижче 1300 °С зі стабільним фазовим складом і структурою. Визначені твердість при кімнатній температурі і зносостійкість в умовах, наближених до умов експлуатації лопаток газотурбінних двигунів в температурному інтервалі від 20 до 100 °С. Сплав отримано промисловим способом, запатентовано і рекомендовано до впровадження в якості матеріалу для захисту контактних поверхонь робочих лопаток газотурбінних двигунів замість серійного нікелевого сплаву ВЖЛ-2.

Вимоги до експлуатаційних характеристик газотурбінних двигунів постійно зростають, підвищуються робочі температури до 1000 – 1100 °С, збільшуються питомі навантаження на контактуючі деталі двигуна, внаслідок чого вони окислюються і зношуються. Поверхні верхніх бандажних полиць є одним з елементів робочої лопатки турбіни, які зношуються найбільше [1].

Метою роботи було вивчення можливості створення ливарного евтектичного композиційного матеріалу на нікелевій основі із температурою плавлення не нижче 1300 °С і зносостійкістю вищою, ніж у серійного сплаву на нікелевій основі ВЖЛ-2, який плавиться при 1220 – 1260 °С і застосовується для захисту контактуючих поверхонь лопаток газотурбінних двигунів (ГТД) від зношування при температурах до 900 °С [2].

Здатність фаз втілення підвищувати твердість сплавів евтектичного складу на основі більшості промислових сплавів [3] може бути вирішенням поставленої задачі. Відомо, що монокарбіди перехідних металів знаходяться у термодинамічній рівновазі з металами групи заліза, утворюючи квазібінарні системи з діаграмою плавлення евтектичного типу [4]. Евтектичні карбіди створюють армуючий ефект і надають сплаву міцності та твердості і ці властивості тим вищі, чим більший вміст карбідної фази в евтектиці. Серед карбідів металів IV і V груп найбільшу об'ємну долю в евтектиці з нікелем (≈ 15 об. %) при температурі плавлення 1310 °С має карбід ванадію, тому евтектичні сплави системи Ni-VC обрані об'єктом

Структура і фізико-механічні властивості

дослідження. Відомо, що карбід ванадію використовується в сплавах на основі нікелю в кількості 1 – 3 % по масі для підвищення твердості і корозійної стійкості в середовищі, що містить фтор [5].

При створенні промислового сплаву нікелева основа потребує легування для надання їй твердорозчинної міцності, оптимальних умов для утворення γ' -фази, тому експериментально підібраний комплекс легуючих елементів в сукупності з карбідним зміцненням має забезпечити потрібний рівень властивостей ливарного сплаву на основі нікелю з карбідом ванадію для захисту бандажних полиць робочих лопаток ГТД від зношування в умовах експлуатації.

Для визначення діапазону концентрацій легуючих компонентів та їх впливу на температуру плавлення сплавів виготовили одинадцять ливарних композицій різного складу (табл. 1) плавленням шихти в дуговій лабораторній печі вольфрамовим електродом, що не витрачається, в атмосфері чистого аргону. Шихтовими матеріалами слугували нікель електролітичний НО (99,8), хром електролітичний ЕРХ (99,5), титан йодидний Ті (99,9), алюміній А-995 (99,95), молібден МЧШ-1 (99,98), ванадій електролітичний ВЕЛ-1 (99,94). Склад отриманих сплавів контролювали методом флуоресцентного рентгеноспектрального аналізу на спектрометрі VRA-30. Комплекс легуючих елементів для нікелевої основи сплаву обрано по аналогії зі сплавом ВЖЛ-2. При цьому додатково в склад сплаву ввели кобальт, який підвищує температуру повної розчинності γ' -фази, пластичність і в'язкість, не знижуючи температуру плавлення сплавів і зменшили вміст молібдену, надлишок якого веде до зниження жаростійкості нікелю, а також вилучили залізо, яке погіршує жароміцність.

Таблиця 1

Склад та температура плавлення сплавів на основі нікелю

Зразок	Склад сплаву, % (по масі)									Температура плавлення, ± 10 °C
	Co	Ti	Mo	W	Cr	Al	V	C	B	
1	12,0	1,5	4,8	4,5	8,0	3,8	10,5	0,8	-	1280
2	16,0	3,0	7,5	5,0	13,5	6,0	12,0	0,7	0,01	1260
3	12,0	0,5	5,0	2,0	9,1	2,7	8,5	2,5	-	1270
4	14,0	1,5	4,5	4,9	9,0	3,6	9,2	1,8	0,02	1330
5	11,0	4,8	3,0	2,0	10,5	5,5	4,5	0,7	0,03	1240
6	13,8	2,0	4,7	5,2	9,5	3,8	4,6	0,9	0,02	1340
7	13,5	1,0	4,0	2,5	14,0	5,0	6,2	1,0	0,01	1290
8	10,0	1,2	5,0	2,8	7,2	2,0	5,5	0,8	-	1280
9	13,0	3,5	5,2	6,0	12,0	3,0	10,0	2,0	-	1320
10	12,0	4,0	6,0	3,0	11,8	3,5	5,0	1,9	0,02	1300
11	13,5	2,0	4,0	7,3	12,0	3,2	8,0	0,8	0,01	1290

Згідно даним диференціального термічного аналізу, отриманим за допомогою високотемпературного диференціального термічного аналізатора

ВДТА-8М в атмосфері гелію з контрольованою швидкістю нагрівання та охолодження 80 град/хвилину, температура солідус досліджених легованих сплавів коливається в межах 1240 – 1340 °С в залежності від складу сплаву. Найбільш впливовими на цю характеристику виявились вольфрам і титан. Оптимальний вміст хрому в сплавах встановлено в інтервалі між 8 і 12 %. Надлишок викликає утворення нерівноважної фази на основі хрому і, як наслідок, зниження температури солідусу. Для легування визначено комплекс легуючих елементів, який містить (% по масі): хром 8 – 12, вольфрам 3 – 6, молібден 4 – 6, титан 1 – 4, алюміній 3 – 5, кобальт 12 – 13. Оптимально легований сплав з максимальною температурою плавлення 1320 ± 20 °С, що значно вище температурного режиму робочих лопаток ГТД, містить 11 – 12 % карбиду ванадію.

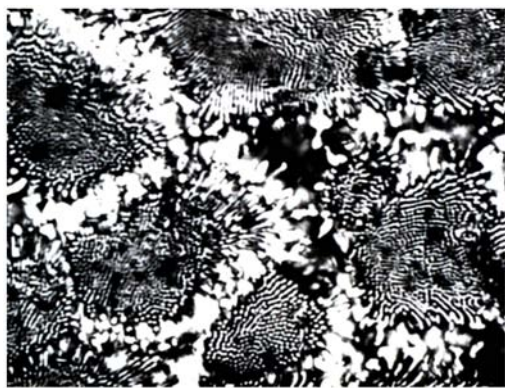

Рис. 1. Мікроструктура сплаву на основі нікелю з карбідом ванадію. $\times 500$.

Така кількість карбиду ванадію зумовлює евтектичну структуру отриманих сплавів. В структурі сплаву оптимального складу (рис. 1), присутні евтектичні колонії з пластинчасто-волокнистою формою карбідів ванадію. Карбідна складова сплавів евтектичного походження відіграє важливу роль у наданні сплаву таких структурно залежних властивостей, як зносостійкість і твердість. Сплаву притаманна твердість 515 – 520 HV при кімнатній температурі.

Легування не викликає виникнення додаткових нерівноважних фаз, про що свідчать дослідження сплавів оптимального складу методом рентгенівського фазового аналізу (РФА) на дифрактометрі HZG в мідному K_α випромінюванні. Фазами сплаву є твердий розчин на основі нікелю з періодом ґратки $a_0 = 0,3591$ нм і карбід ванадію з періодом ґратки $a_0 = 0,4205$ нм. Фазовий склад сплавів залишається стабільним до температури вище 1100 °С за даними РФА.

Зносостійкість сплавів на основі ливарного евтектичного композиту Ni-VC визначали на газодинамічному стенді ДКН-1 для випробовування конструктивно-технологічних способів підвищення зносостійкості деталей ГТД в умовах динамічного контактного навантаження при підвищених температурах в атмосфері згоряння авіаційного палива [6]. При цьому в зоні контакту спряжених деталей внаслідок різних процесів тертя виникають процеси схоплення, високотемпературного окислення. Визначали величину об'ємного зносу $I_v \cdot 10^6$ мм³/цикл за один цикл коливань з базою іспитів $0,5 \times 10^6$ циклів з амплітудою взаємного переміщення 0,696 мм, частотою 33 Гц, при питомому навантаженні в контакті 2,3 і 4,75 кГ/мм² при температурах від кімнатної до 1000 °С в агресивному середовищі. В табл. 2 наведено результати випробовувань сплавів з максимальною температурою плавлення. Випробовування варіантів сплаву з нижчою температурою

Таблиця 2

Зносостійкість сплавів при газодинамічному навантаженні P

Зразок	Знос сплаву $I_v \cdot 10^6 \text{ мм}^3/\text{цикл}$								$T_{\text{пл}}, ^\circ\text{C}$
	P = 2,3 кГ/мм ²				P = 4,7 кГ/мм ²				
	20	500	800	1000	20	500	800	1000	
4	-	-	0,22	0,045	-	-	0,38	1,75	1330
6	0,20	0,57	0,21	0,016	0,9	0,587	0,27	1,57	1340
9	-	0,30	0,18	0,042	-	-	-	1,70	1320
ВЖЛ-2	0,23	1,30	0,25	0,280	-	1,350	0,94	4,50	1260

плавлення прийняте недоцільним. При навантаженні 2,3 кГ/мм² досліджені сплави переважають по зносостійкості серійний сплав майже вдесятеро, при навантаженні 4,7 кГ/мм² – в 2 – 3 рази. Гістограма (рис. 2) при останньому навантаженні наглядно демонструє перевагу евтектичного композиційного матеріалу на основі легованого нікелю з карбідом ванадію над серійним сплавом ВЖЛ-2.

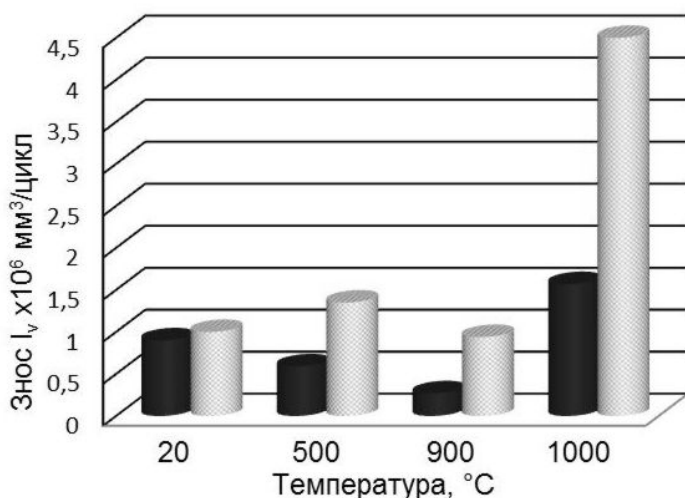

Рис. 2. Інтенсивність зношування евтектичного композиту на основі нікелю з карбідом ванадію (■) в порівнянні з серійним сплавом (■).

На розроблений сплав отримано патент [7]. Сплав виготовляється ливарним способом і для притаманних йому властивостей не потребує додаткової термічної чи якоїсь іншої обробки. Розроблений сплав рекомендовано для впровадження в якості матеріалу для захисту торців бандажних полиць робочих лопаток ГТД від зношування при підвищених температурах.

Література

1. Шкалов И.И., Ильинкова Т.А., Ковалев А.А. Применение износостойких покрытий при доводке узлов и деталей газотурбинных двигателей большого ресурса // Защитные покрытия на металлах. – 1991. – 25. – С. 91 – 93.

2. Пейчев Г.И., Замковой В.Е., Андрейченко Н.В. Сравнительные характеристики износостойких сплавов для упрочнения бандажных полок рабочих лопаток газотурбинных двигателей // Вестник двигателестроения. – 2009. – 2. – С. 123 – 125.
3. Шурин А.К., Дмитриева Г.П., Панарин В.Е. Твердость квазибинарных эвтектических сплавов с фазами внедрения // Металлофизика. – 1979. – 76. – С. 81 – 85.
4. Шурин А.К., Дмитриева Г.П. Современное состояние и перспективы развития исследований квазибинарных и квазитройных сплавов железа, кобальта и никеля с карбидами (обзор) // Диаграммы состояния карбид- и нитридсодержащих систем. – Киев: ИПМ АН УССР, 1981. – С. 28 – 32.
5. Третьяков В.И., Тимофеева С.В., Ромашов В.Н. Взаимодействие карбида ванадия с никель-молибденовым сплавом // Порошковая металлургия. – 1994. – 1 – 2. – С. 59 – 62.
6. Івченко Л.І., Андрієнко А.Г. Метод трибологічних випробувань матеріалів за умов циклічного силового та температурного навантаження // Металознавство та обробка металів. – 1996. – 3. – С. 62 – 65.
7. Патент України на винахід № 102213, МПК С22С 19/05 від 10.06.2013. Ливарний сплав на основі нікелю / Г. П. Дмитрієва, Т. С. Черепова. – Інститут металофізики ім. Г. В. Курдюмова НАН України.

Одержано 26.02.14

Г. П. Дмитриева, Т. С. Черепова

Свойства литейного сплава на основе эвтектики никель-карбид ванадия

Резюме

Исследованы свойства эвтектического композита на основе никеля с карбидом ванадия. Экспериментально установлен комплекс легирующих элементов, который позволяет получить литейные сплавы с температурой плавления не ниже 1300 °С со стабильными фазовым составом и структурой. Определены твердость при комнатной температуре и износостойкость в условиях, приближенных к условиям эксплуатации лопаток газотурбинных двигателей в температурном интервале от 20 до 1000 °С. Сплав получен промышленным способом, запатентован и рекомендован к внедрению в качестве материала для защиты контактных поверхностей рабочих лопаток газотурбинных двигателей вместо серийного никелевого сплава ВЖЛ-2.

G. P. Dmitrieva, T. S. Cherepova

Properties of cast alloy based on eutectic nickel-vanadium carbide

Summary

The properties of the eutectic composite based on nickel with vanadium carbide were established. Complex of alloying components, allowing to obtain the cast nickel-based alloy with a melting point of not lower than 1300 °С with a stable phase composition and structure was developed. Hardness at room temperature and wear-resistance under the conditions close to the operating of gas turbine engine blades in a temperature range from 20 to 1000 °С were determined. The alloy of optimal composition is obtained by industrial method, patented and proposed to introduce as a material to protect the contacting surfaces blades of gas turbine from wear instead of standard alloy ВЖЛ-2.